

УДК 339.37:355.312(477.65) «16»

Сергій Дідик

РОЗВИТОК ТОРГІВЛІ НА ТЕРИТОРІЇ НОВОСЛОБІДСЬКОГО КОЗАЦЬКОГО ПОЛКУ (1753–1764 РР.)

Мета цієї публікації – проаналізувати розвиток торгівлі упродовж 1753–1764 рр. на території Новослобідського козацького полку. Автор намагається дослідити торгівельну діяльність мешканців Новослобідського козацького полку та оцінити їх внесок у розвиток цієї галузі господарювання на півдні України.

Новослобідський полк – козацьке формування, яке проіснувало 11 років (1753–1764 рр.) на Правобережній Україні, на частині території «Задніпровських місць». Населення зробило вагомий внесок у економічне освоєння території Південної України.

Торгівельна діяльність населення Новослобідського полку сприяла залученню південноукраїнських територій у транзитну торгівлю з європейськими країнами. Варто констатувати, що торгівельна діяльність мешканців Новослобідського полку підпорядковувалася загальноросійським інтересам, а його територія в подальшому стала складовою частиною загальноросійського ринку.

Ключові слова: торгівля, південь України, Новослобідський козацький полк, купці-старообрядники, фортеця Св. Єлисавети.

У XVIII ст. розпочинається інтенсивне освоєння степової України, яке супроводжувалося колонізаційними процесами і господарським освоєнням територій. Невід'ємним елементом господарського освоєння була торгівля.

Мета цієї публікації – проаналізувати розвиток торгівлі у 1753–1764 рр. на території Новослобідського козацького полку. Автор намагається дослідити торгівельну діяльність мешканців Новослобідського козацького полку та оцінити їх внесок у розвиток цієї галузі господарювання на півдні України.

Новослобідський полк – козацьке формування, яке проіснувало 11 років (1753–1764 рр.) на Правобережній Україні, на частині території «Задніпровських місць». У 1764 р. і зв'язку з кардинальними адміністративними реформами на півдні України, Новослобідський козацький полк і сусідня Нова Сербія були об'єднані у Новоросійську губернію (1764–1783 рр.). Незважаючи на нетривалий час існування полку, його населення зробило вагомий внесок в економічне освоєння території південної України.

Згаданій проблемі приділено недостатньо уваги у історичній науці. Свого часу у своїх працях цієї проблеми торкалися А. Скальковський [1, с. 212–213], К. Соколов [2, с. 388], О. Шмідт [3, с. 33], В. Ястребов [4, с. 673–674; 5, с. 578], С. Шамрай [6, с. 285], Н. Полонська-Василенко [7, арк. 111, 215], М. Тищенко [8, с. 52], О. Посунько [9, с. 65]. Більшість згаданих дослідників не загострювали увагу на торгівельній діяльності саме мешканців Новослобідського козацького полку, а висвітлювали це питання у контексті загальних проблем.

Особливої уваги заслуговує стаття А. Баранніка «Від протистояння до співпраці: торговельні відносини між запоріжжям і Новослобідським козацьким полком (1753–1764 рр.)». Дослідник аналізуючи відносини між запорожцями і новослободжанами, здійснює спробу обрахунку товарообігу між Запоріжжям і Новослобідським полком [10, с. 7–12].

Спираючись на досягнення попередників та на архівні матеріали «Архіву фортеці Св. Єлисавети» [11], спробуємо у комплексі розглянути торгівлю на території Новослобідського полку та оцінимо торгівельний промисел мешканців полку як на його території, так і поза його межами.

Новослобідський козацький полк в силу свого вигідного географічного положення займав важливе місце в торгівлі на півдні України. На сході полк межував з Гетьманщиною, на півночі – з Новою Сербією, на півдні – із Запоріжжям, на заході – з підпольськими українськими територіями, а на південному заході з турецько-татарськими володіннями. Саме з цими територіями новослобідське населення мало тісні торгівельні зв'язки. Фортеця Св. Єлисавети (пізніше місто Єлисаветград) лежала на перетині шляхів (в тому числі й торгівельних) з Чорноморського узбережжя на Гетьманщину і підпольську Україну. До заснування таких міст, як Катеринослав, Одеса, Херсон, Миколаїв, Єлисаветинська фортеця була чи не єдиним торгівельним пунктом на півдні України.

Про важливе місце Новослобідського і Новосербського поселення в торговельному плані і про зручність їх розташування свідчить той факт, що у 1755 р. на території Новослобідського полку були відкриті митниці у слободах Добрянці і Злинці [8, с. 52; 12, арк. 1–5; 13, арк. 1–2 а]. Також додатково була відкрита митниця в самій фортеці Св. Єлизавети [14, с. 481–482].

У Новослобідському полку, як і в сусідній Новій Сербії, податкові пільги і привілеї стимулювали розвиток торгівлі. У травні 1760 р. уряд видав указ, за яким коні і харчові припаси, привезені із Гетьманщини у Нову Сербію і Новослобідський полк, звільнялися від сплати мита. Козаки і старшина полку отримали право на безмитну торгівлю зі слобідськими полками [15, арк. 33; 16, с. 475–476].

Населення Новослобідського полку їздило торгувати далеко за межі території полку. Це можна з'ясувати, ознайомившись зі справами про видачу паспортів мешканцям Новослобідського полку в фонді фортеці Св. Єлизавети [17, арк. 1–50]. Паспорти видавалися козакам, підпомічникам, «обивателям» для від'їзду «в Польську область», «в Малоросію», в запорізькі володіння [18, арк. 1; 19, арк. 2; 20, арк. 14; 21, арк. 16]. Своє бажання отримати паспорт для від'їзду більшість мешканців аргументувала тим, що вони їдуть «за купеческим промыслом», тобто торгувати за кордон. Так, у грудні 1763 р. відставний сотник Сіренко просив видати паспорт для від'їзду на Запоріжжя, в Гетьманщину, «в турецькі і польські місця» для «торгового промысла» [22, арк. 27]. У грудні цього ж року козак слободи Інгульської просив видати паспорт, оскільки він хотів їхати «в польські місця» для продажу риби [23, арк. 30].

З паспортів можна встановити, чим торгували новослобідські мешканці. На Січ їздили «для набраття соли». На Запорізькому Гарді купували рибу. Потім цю рибу і сіль везли на продаж «в Польщу» [20, арк. 14; 21, арк. 16; 24, арк. 58; 25, арк. 30]. Дослідник А. Бараннік приблизно підрахував, що упродовж року купці із Новослобідського козацького полку для перепродажу купували на Запоріжжі близько 26–27 тонн солі. Більшість купців відвідувала відразу декілька країн. Це означає, що саме дрібне й середнє купецтво займалося посередницькою торгівлею між Запоріжжям і Гетьманщиною, Новослобідським козацьким полком, Річчю Посполитою та Новою Сербією. Традиційні ж січові товари – риба і сіль відігравали роль найважливіших ланок цього міжнародного товарообігу [10, с. 11].

Січ також славилася своїми кіньми. Їх також купували новослобідські козаки на Запоріжжі [26, арк. 41]. Привозили запорізьких коней для продажу і в Єлизаветинську фортецю. У середньому мерини на запорізьких базарах коштували 15–18, а іноді і 20 рублів [27, арк. 77; 5, арк. 578]. Товари перевозили возами, у яких запрягали волів, іноді коней. Якщо возів було багато, то наймали робітників. Так, сотник Лисаневич їздив у 1762 р. «в Польщу» на одному пароволовому возі з одним робітником [18, арк. 1]. Козак П. Демченко збирався їхати в Січ на трьох пароволових возах із двома робітниками [20, арк. 14]. У грудні 1763 р. відставний сотник Сіренко їздив торгувати на десяти пароволових возах [22, арк. 27].

Розуміючи важливість фортеці Св. Єлизавети і території Новослобідського поселення взагалі, у березні 1762 р. надвірний радник Лодигін запропонував деякі нововведення, корисні для розвитку торгівлі на півдні. По-перше, обкласти митом товари, які ввозилися з підопольської України в «Слободские полки» і на Запоріжжя. По-друге, запропонував торгувати із Туреччиною, Німеччиною і навіть Італією через територію Новослобідського полку і Нової Сербії [28, с. 135–137].

Досить жваво розвивалася торгівля на території самого полку. Наявність укріпленого пункту – фортеці Св. Єлизавети, – сприяла розвитку торгівлі. Сенат дав дозвіл на влаштування ярмарків при фортеці Св. Єлизавети. Перший ярмарок у фортеці відбувся влітку 1754 р. У листопаді 1753 р. головний командир Нової Сербії І. Глебов звернувся до генеральної козацької старшини і просив, щоб вона наказала українцям Гетьманщини з товарами їхати в Нову Сербію для торгівлі. У травні 1754 р. І. Глебов писав до генерального військового обозного і повідомляв про те, що Сенат дозволив ярмарки при фортеці Св. Єлизавети у такі дні: 1) 5 вересня – в день Св. Пророка Захара і Св. Єлизавети; 2) 1 січня – тобто після Нового року; 3) 23 квітня – в день Св. Георгія Переможця; 4) 28 (29) червня – в день Св. Петра і Павла [29, арк. 3, 6].

Восени 1754 р. Сенат повторив свій дозвіл влаштовувати ярмарки при Єлизаветинській фортеці [14, с. 233]. Поступово кількість ярмарків збільшувалася і у 1765 р. на території колишнього Новослобідського полку фіксувалося вже 12 ярмарків. А саме: при фортеці Св. Єлизавети – 4; в слободі Орел – 2; в Мурзинці – 3; в Мішурному Розі – 3 [6, с. 289–290; 30, с. 82–83]. Вірогідно, що на 1764 р. на території Новослобідського формування функціонувало близько 10 ярмарків.

На ярмарки при фортеці Св. Єлизавети приїздили купці з Центральної Росії, Речі Посполитої і підпольських українських територій, Молдавії, Криму, Туреччини, Запоріжжя, Гетьманщини. З Криму везли сіль, бакалію, шкіру, із Запоріжжя – в'ялену рибу і сіль, з Польщі – спиртні напої, з Гетьманщини – худобу, вино, хутра, залізний крам [6, с. 285]. Також при фортечних ярмарках

торгували продуктами землеробства і тваринництва, полотном, парусиною, вовною, вином [30, с. 82–83]. Фортеця Св. Єлисавети ставала посередницьким ринком, на якому зустрічалися купці з різних країн і земель.

Окрім ярмаркової торгівлі, була розвинута стаціонарна торгівля. При фортеці, а пізніше в м. Єлисаветграді працювали крамниці і лавки. Звітуючи у 1757 р. про населення при фортеці Св. Єлисавети, бургомістр Г. Звенигородський згадував 14 «торгов и построек» – це вірогідно лавки і крамниці, які належали міщанам форштадту Єлисаветинської фортеці. З 14 будівель 5 належало російським старовірам [31, арк. 1–1 зв.; 32, арк. 11]. Свої лавки при фортеці тримали греки. Дехто тримав навіть декілька лавок. Греки торгували в основному бакалією, хлібом, тютюном, спиртними напоями – горілкою і волоським вином [4, с. 673–674].

Особливе місце займає торгівля спиртними напоями. Про те, що торгівля «гарячим вином» давала значні прибутки, свідчать накази уряду не завозити у Нову Сербію й на інші території спиртні напої «з Польщі» [33, арк. 1–20; 34, с. 82]. Багато продавали «гарячого вина» при Єлисаветинській фортеці. Продаж горілки обкладався значним податком. Часто збирачі податків з міського магістрату зловживали своїм службовим становищем і стягували податки більші, ніж офіційно були затверджені. Так, у травні 1757 р. І. Глебову звітував поліцеймейстер капітан Лукін. Від доповідав про зловживання під час торгівлі. З приїжджих купців місцеві урядники збирали надмірні податки – по 2–3 рублі з відра горілки. Також місцеві купці – «маркітанти» скуповували оптом товари першої необхідності, які привозилися у фортецю купцями з Січі, Гетьманщини, «Польщі», не давали їм торгувати вроздріб на фортечних ярмарках і базарах. Найбільше від цього потерпали місцеві мешканці, змушені купувати товари у місцевих купців-перекупників за завищеними цінами. Лукін зазначає, що приїжджих купців навіть брали під арешт і забивали у колодки. Усі ці порушення відбувалися з відома і під прикриттям місцевого магістрату [35, арк. 15–15 зв.]. Службовим становищем зловживали і військові команди, які несли службу на форпостах і заставах. Так, караульна команда, яка несла службу в урочищі Сухий Ташлик, стягувала надмірне мито із запорожців й інших купців за перевезення риби і солі [36, арк. 1–8].

Виробництво і продаж спиртного завжди давало високі прибутки. Гроші, які отримувала полкова слобідська канцелярія від податків з продажу спиртного, становили значну частину бюджету Новослобідського полку. Податком на користь козацтва, а точніше полкової канцелярії, обкладалися усі шинки на території Новослобідського формування. Так, з печатного відра брали по 5 копійок (далі – коп.) податку [37, арк. 81].

Указом від 14 серпня 1761 р. полковій старшині і сотникам офіційно дозволено мати млини, хутори, винокурні й шинки. Наказувалося у кожному козацькому поселенні мати по шинку [15, арк. 33]. Ці шинки заробляли гроші на утримання козацької адміністрації, на зарплатню деяким старшинам, лікарям і музикам. Вірогідно, шинки були як власністю всього полку, так і приватною власністю, або ж могли здаватися в оренду приватним особам, особливо заможним козакам і старшині. Перша згадка про шинки в полку датується травнем 1757 р. – при фортеці працював шинок, який належав підпрапорному В. Терещенку [38, арк. 13]. Господар шинку з продажу горілки й інших спиртних напоїв мав сплачувати з кожного «печатного ведра» по 5 коп. «Печатное ведро» – міра продажу горілки, яка обкладалася податком [37, арк. 81]. Для унеможливлення махінацій, пов'язаних із продажем горілчаних напоїв, на мірному відрі-еталоні викарбовували печатку. Торгували спиртними напоями і у слободах. Зустрічаються згадки про торгівлю горілкою у слободах Петриківці і Мурзинці [39, арк. 65–65 зв.].

Фортеця Св. Єлисавети була значним пунктом продажу хліба. Так, у фортецю приїжджали запорожці й торгували худобою, а купували на фортечних торгах хліб. У січні 1762 р. уряд, на прохання запорожців, офіційно дозволив їм купувати хліб у фортеці і в інших місцях Новослобідського полку і Нової Сербії [40, арк. 1].

Також на торгах при фортеці багато продавалося худоби. Козаки-запорожці приганяли сюди коней і велику рогату худобу [28, с. 135–137]. Торгівля худобою, як і торгівля горілкою, обкладалася податком. Це оподаткування було ще однією важливою статтею прибутку Новослобідського полку. Розміри податку були такі: по 10 коп. з продажу одного коня; по 5 коп. – з продажу вола і іншої рогатої худоби [37, арк. 81].

Поширеним явищем на території полку було закупівля і постачання певних необхідних товарів за договором-підрядом. Так, купець І. Масленников на замовлення у 1761 р. постачав кінську збрую для Новосербського корпусу [7, арк. 65–66], а у 1762 р. – папір для гарнізонної канцелярії. Міщанин Тимілей отримав гроші за 49 листів скла, а калушинський купець П. Денисов – за куплені для фортеці цвяхи і паклю [9, с. 94]. Купець О. Шапошников і мешканець Єлисаветинської фортеці І. Фролов постачали за контрактом сургуч для гарнізонної канцелярії фортеці Св. Єлисавети [26, арк. 49; 41, арк. 10]. У окремих випадках до виконання підрядів залучали купців із Гетьманщини і

Слобожанщини. Так, у 1759 р. продовольство на склади фортеці Св. Єлисавети постачав бахмутський купець С. Гаврилов [42, арк. 1–10].

Торгівлею у Новослобідському полку займалися різні верстви населення – козаки, міщани, поселяни. Серед козаків торгівлею займалися не тільки старшина і заможні виборні козаки, але і підпомічники, підсусідки, іноді й відставні козаки [43, арк. 2–2 зв.; 44, арк. 5–5 зв.; 45, арк. 3; 20, арк. 14; 46; арк. 10–13; 47, арк. 27]. Жваво торгували і некозацькі категорії населення, особливо міщани, які жили при Єлисаветинській фортеці [31, арк. 1–1 зв.].

Значний внесок у розвиток торгівлі зробили росіяни-старообрядці. Дослідники А. Скальковський, О. Шмідт вважали, що саме вони започаткували купецьку справу в краї. Дійсно, серед старовірів було багато осіб, які займалися торгівельними справами. Так, у червні 1761 р. в Київську губернську канцелярію звернулися мешканці розкольніцької слободи Клинци з проханням видати їм паспорти для проїзду в російську армію і постачання продовольства армійським регулярним формуванням [48, арк. 1].

Купці-старовіри, спираючись на видані урядом привілеї, швидко наживали значних статків. У форштадті фортеці знаходилися багаті церкви розкольників з коштовним начинням й рукописними книгами для богослужіння [2, с. 388]. Усі ці речі були придбані або пожертвовані заможною частиною старовірського населення, передусім, купцями-розкольниками. Про масштаби торгівлі купців-старообрядників свідчить хоча б така інформація, що окремі купці-розкольники, такі, як С. Сенковський відправляли товар навіть у Константинополь, через Хаджибейську пристань [9, с. 65].

У травні 1764 р. при фортеці Св. Єлисавети відкрито купецьке правління, яке приймало нових членів до лав купецького стану, перевіряло їх надійність і платоспроможність. Окрім Єлисаветинської фортеці до купецького стану можна було записатися у Новоархангельську, Мишуриному Розі [26, арк. 49; 7, арк. 111].

Таким чином, населення Новослобідського козацького полку зробило вагомий внесок у розвиток торгівлі. Цьому сприяв низка чинників: вигідне географічне розташування Новослобідського полку; наявність укріпленого і захищеного центру (фортеці Св. Єлисавети); постійний попит на товари широкого вжитку і продукти харчування; торгівельні привілеї, надані урядом певним категоріям населення.

Найбільшого розвитку у полку набула транзитна і зовнішня торгівля. Про рівень розвитку внутрішньої торгівлі свідчить наявність постійно функціонуючих стаціонарних крамничок і лавок, базарів і торжків. На території полку періодично здійснювалася ярмаркова торгівля. Хоча козацтво полку жваво включилося в торгівельні операції, головним заняттям для нього залишалася козацька служба, а торгівельний промисел був лише додатковою галуззю господарювання. Окрім козацького населення торгівлею займалися міщани фортеці Св. Єлисавети. Поступово із середовища міщан виокремлюється купецький стан – особи, для яких торгівля стає професійним заняттям і засобом заробітку. Найзаможнішими купцями полку були російські старовіри-розкольники. Торгівля старообрядницького купецтва спиралася на широкі торгівельні привілеї, надані російським урядом.

Торгівельна діяльність населення Новослобідського полку сприяла залученню південноукраїнських територій у транзитну торгівлю із європейськими країнами. Варто констатувати, що торгівельна діяльність мешканців Новослобідського полку підпорядковувалася передусім загальноросійським інтересам, а його територія в подальшому стала складовою частиною загальноросійського ринку.

Список використаних джерел

1. Скальковский А. Опыт статистического описания Новороссийского края. Одесса: Типография Л. Нитче, 1850. Ч. 1. 368 с.
2. Соколов К. Историческая и статистическая записка о военном городе Елисаветграде // Записки Одесского общества истории и древностей. 1848. Т. 2. С. 386–395.
3. Шмидт А. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Херсонская губерния. СПб.: в типографии Калиновского, 1863. Ч. 1. 603 с.
4. Ястребов В. Греки в Елисаветграде. 1754–1777 гг. // Киевская старина. 1884. Т. 8. № 4. С. 673–684.
5. Ястребов В. Архив крепости Святой Елисаветы // Записки Одесского общества истории и древностей. 1889. Т. 15. С. 548–593.
6. Шамрай С. До історії залюднення Степової України в XVIII ст. (Крилівщина і Лизаветчина) // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. 1929. Кн. XXIV. С. 207–302.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 3806. Оп. 1. Спр. 9.
8. Тищенко М. Форпости, митниці та карантини на західному пограниччю, в зв'язку з зовнішньою торгівлею України в XVIII віці // Історико-географічний збірник. 1931. Т. 4. С. 37–107.
9. Посунько О.М. Історія Нової Сербії та Слов'яносербії // Канцелярія Новосербського корпусу (1754–1764 рр.). Запоріжжя, 2005. С. 43–96.
10. Бараннік А. Від протистояння до співпраці: торговельні відносини між запоріжжям і Новослобідським козацьким полком (1753–1764 рр.) // EUROPEAN PHILOSOPHICAL AND HISTORICAL DISCOURSE. Volume 3. Issue 1. 2017. С. 7–12.
11. Інститут рукопису Національної бібліотеки

України (далі – ІР НБУ). Ф. ІХ: Архів крепости Св. Єлизаветы. 12. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАК України). Ф. 59. Оп. 1. Спр. 2546. 13. ЦДІАК України. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 2692. 14. Полное собрание законов Российской империи (далі – ПСЗ РИ). СПб.: Печатано в Типографии 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. Т. 14. 15. ІР НБУ. Ф. ІХ. Оп. 1. Спр. 1145. 16. ПСЗ РИ. СПб.: 1830. Т. 15. 17. ІР НБУ. Ф. ІХ. Оп. 1. Спр. 1527–1578. 18. Там само. Спр. 1527. 19. Там само. Спр. 1528. 20. Там само. Спр. 1539. 21. Там само. Спр. 1541. 22. Там само. Спр. 1864. 23. Там само. Спр. 1867. 24. Там само. Спр. 1571. 25. Там само. Спр. 1867. 26. Там само. Спр. 2108. 27. Там само. Спр. 248. 28. Сенатский Архив. СПб.: Сенатская типография, 1907. Т. 12. 29. ЦДІАК України. Ф. 51. Оп. 3. Спр. 11526. 30. Історія міст і сіл Української РСР: Кіровоградська область. / Гол. ред. Кулаковський В.М. К.: АН УРСР, 1972. 816 с. 31. ІР НБУ. Ф. ІХ. Оп. 1. Спр. 251. 32. Там само. Спр. 252. 33. ЦДІАК України. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 3897. 34. ПСЗ РИ. СПб.: 1830. Т. 16. 35. ІР НБУ. Ф. ІХ. Оп. 1. Спр. 255. 36. ЦДІАК України. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 3948. 37. ІР НБУ. Ф. V. Оп. 1. Спр. 250. 38. Там само. Ф. ІХ. Оп. 1. Спр. 253. 39. Там само. Спр. 886. 40. ЦДІАК України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 3967. 41. ІР НБУ. Ф. ІХ. Оп. 1. Спр. 2101. 42. ЦДІАК України. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 3226. 43. ІР НБУ. Ф. ІХ. Оп. 1. Спр. 1501. 44. Там само. Спр. 1351. 45. Там само. Спр. 1529. 46. Там само. Спр. 1712. 47. Там само. Спр. 1864. 48. ЦДІАК України. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 3745.

References

1. Skal'kovskii A. Opyt statisticheskogo opisaniya Novorossiiskogo kraja [The experience of the statistical description of the Novorossiysk region], Odessa, 1850, Vol. 1, 368 p.
2. Sokolov K. Istoricheskaya i statisticheskaya zapiska o voennom gorode Elisavetgrade [Historical and statistical note on the military city of Elisavetgrad], ZOOID, 1848, Vol. 2, pp. 386–395.
3. Shmidt A. Materialy dlya geografii i statistiki Rossi, sobrannye ofitserami general'nogo shtaba. Khersonskaya guberniya [Materials for the geography and statistics of Russia, collected by the officers of the General Staff. Kherson Province], SPb., 1863, Vol. 1, 603 p.
4. Yastrebov V. Greki v Elisavetgrade. 1754–1777 [The Greeks in Elisavetgrad. 1754–1777], Kievskaya starina, 1884, Vol. 8, pp. 673–684.
5. Yastrebov V. Arkhiv kreposti Svyatoi Elizaveti [The archive of the St. Elizabeth's fortress], ZOOID, 1889, Vol. 15, pp. 548–593.
6. Shamray S. Do istoriyi zalyudnennya Stepovoyi Ukrayiny v XVIII st. (Krylivshchyna i Lyzavetchyna) [To the history of settlement of steppe Ukraine in the XVIII century], Zapysy istorychno-filolohichnoho viddilu VUAN. 1929, Vol. XXIV, pp. 207–302.
7. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady ta upravlinnja Ukrai'ny (Kyiv) (CDAVOU) [Central State Archives of the higher authorities and management of Ukraine]. F. 3806. In. 1. Case. 9.
8. Tyshhenko M. Forposty, mytnyci ta karantyny na zahidnomu pogranychchju, v zv'jazku z zovnishn'uju torgivleju Ukrai'ny v XVIII vici [Forpost, customs and quarantines on the western frontier, in connection with the foreign trade of Ukraine in the XVIII century], Istoryko-geografichnyj zbirnyk, 1931, Vol. 4, pp. 37–107.
9. Posun'ko O.M. Istorija Novoi' Serbii' ta Slov'janoserbii' [History of New Serbia and Slavic Serbia], Kanceljarija Novoserbs'kogo korpusu (1754–1764), Zaporizhzhja, 2005, pp. 43–96.
10. Barannik A. Vid protystojannja do spivpraci: torgovel'ni vidnosyny mizh zaporizhzhjam i Novoslobids'kym kozac'kym polkom (1753–1764) [From Confrontation to Cooperation: Trade Relations Between Zaporozhye and Novoslobodsk Cossack Regiment (1753–1764)], EUROPEAN PHILOSOPHICAL AND HISTORICAL DISCOURSE, 2017, Vol. 3, Issue 1, pp. 7–12.
11. Instytut rukopysu Natsional'noyi biblioteky Ukrayiny im. V.I. Vernads'koho (IR NBU) [Institute of manuscripts of the Vernadsky National Library of Ukraine]. – F. IX: The archive of the St. Elizabeth's fortress. 12. Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukrainy (Kyiv) (CDIAK Ukrainy) [Central State Historical Archive of Ukraine (Kyiv)]. – F. 59. – Op. 1. – Spr. 2546. 13. CDIAK Ukrainy. F. 59. In. 1. Case. 2692. 14. Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii (PSZ RI) [Complete collection of laws of the Russian Empire], SPb., 1830, Vol. 14. 15. IR NBU. F. IX. In. 1. Case. 1145. 16. PSZ RI, SPb., 1830, Vol. 15. 17. IR NBU. F. IX. In. 1. Case. 1527–1578. 18. Ibid. Case. 1527. 19. Ibid. Case. 1528. 20. Ibid. Case. 1539. 21. Ibid. Case. 1541. 22. Ibid. Case. 1864. 23. Ibid. Case. 1867. 24. Ibid. Case. 1571. 25. Ibid. Case. 1867. 26. Ibid. Case. 2108. 27. Ibid. F. V. In. 1. Case. 248. 28. Senatskii Arkhiv [Senate archive], SPb., 1907, Vol. 12. 29. CDIAK Ukrainy. F. 51. In. 3. Case. 11526. 30. Istorija mist i sil Ukrai'ns'koi' RSR: Kirovograds'ka oblast' / Gol. red. Kulakovs'kyj V.M. [History of cities and villages of Ukrainian SSR: Kirovograd region], Kiev, 1972, 816 p. 31. IR NBU. F. IX. In. 1. Case. 251. 32. Ibid. Case. 252. 33. CDIAK Ukrainy. F. 59. In. 1. Case. 3897. 34. PSZ RI, SPb., 1830, Vol. 16. 35. IR NBU. F. IX. In. 1. Case. 255. 36. CDIAK Ukrainy. F. 59. In. 1. Case. 3948. 37. IR NBU. F. V. In. 1. Case. 250. 38. Ibid. F. IX. In. 1. Case. 253. 39. Ibid. Case. 886. 40. CDIAK Ukrainy. F. 269. In. 1. Case. 3967. 41. IR NBU. F. IX. In. 1. Case. 2101. 42. CDIAK Ukrainy. F. 59. In. 1. Case. 3226. 43. IR NBU. F. IX. In. 1. Case. 1501. 44. Ibid. Case. 1351. 45. Ibid. Case. 1529. 46. Ibid. Case. 1712. 47. Ibid. Case. 1864. 48. CDIAK Ukrainy. F. 59. In. 1. Case. 3745.

Sergiy Didyk

DEVELOPMENT OF TRADE IN THE TERRITORY OF THE NOVOSLOBIDSKIY COSSACK REGIMENT (1753–1764)

The purpose of this publication is to analyze the development of trade in 1753–1764 in the territory of the Novoslobidskiy Cossack Regiment. The author tries to give his assessment of the trade activity of the inhabitants of the Novoslobidskiy Cossack Regiment and assess their contribution to the development of this branch of management in the south of Ukraine.

Novoslobidskiy regiment is the Cossack formation, which lasted 11 years (1753–1764 years) in the Right-Bank Ukraine, on the part of the territory of «Zadneprovsky Places».

The population of the Novoslobidskiy Cossack Regiment made a significant contribution to the development of trade. This was facilitated by a number of factors: 1) the advantageous geographical location of the Novoslobidskiy Regiment; 2) the presence of a fortified and protected center (Fortress of St. Elizabeth); 3) constant demand for consumer goods and food; 4) trade privileges granted by the government to certain categories of the population.

The transit and foreign trade has become the greatest development in the regiment. The level of development of domestic trade shows the presence of permanently functioning stationary boutiques and shops, bazaars and troughs. The fair trade on the territory of the regiment was carried out periodically.

Gradually, a merchant's state is distinguished from the environment of the suburb bourgeois of the fortress of St. Elizabeth. The most prosperous merchants of the regiment were Russian Old Believers-schismatics. Old Believer merchant trade relied on broad trade privileges granted by the Russian government.

The trade activity of the population of the Novoslobidskiy regiment contributed to the attraction of the southern Ukrainian territories to transit trade with European countries. But it should be noted that the trade activity of the residents of Novoslobidskiy regiment was subordinated primarily to all-Russian interests, and its territory in the future became an integral part of the all-Russian market.

Key words: trade, south of Ukraine, Novoslobidskiy Cossack Regiment, Old Believers-merchants, fortress of St. Elizabeth.

УДК 338.45 (477) «1861/1914»

Віталій Левицький

РОЗВИТОК ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА ЛІВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті висвітлено питання економічного розвитку легкої промисловості Чернігівської, Полтавської та Харківської губерній в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., показано розміщення підприємств галузі. Охарактеризовано основні публікації з проблематики, якій присвячується означена стаття. Проаналізовано джерела постачання сировини для лівобережних фабрик і заводів. Зосереджено увагу на процесах капіталізації та економічній політиці Російської держави щодо легкої промисловості. Окреслено напрямки технічного розвитку фабрик внаслідок наукових досягнень та систему збуту продукції підприємств на зовнішньому та внутрішньому ринках. Досліджено роль підприємців та робітників у розвитку галузей легкої промисловості. Вказано причини занепаду та розвитку галузі внаслідок збільшення попиту на орні землі та перенесення виробництва за межі Лівобережної України.

Ключові слова: легка промисловість, експорт, ринок, сировина, завод, фабрика, товарне виробництво.

Проблема промислового розвитку привертає особливу увагу суспільства й науковців до історико-економічних проблем у національній економіці. На сучасному етапі історичної науки всебічне осмислення особливостей розвитку легкої промисловості України передбачає вивчення проблем економічної історії та окремих її регіонів. Вивчення регіональної історії завжди було однією з актуальних тем не лише з науково-пізнавального погляду, а й у контексті виявлення історичних причин сучасних економічних проблем і шляхів їх вирішення. Становлення та розвиток галузей легкої промисловості в Чернігівській, Харківській та Полтавській губерніях мали свою специфіку порівняно із загальноукраїнськими тенденціями.

Дослідження з питань легкої промисловості з'явилися відносно давно й мають у ряді випадків ідеологічно упереджене трактування історико-економічних процесів, що відбувалися у цей період. За характером ці роботи мають часто лише загальний нарис основних процесів розвитку регіональної легкої промисловості України. Важливі відомості щодо легкої промисловості в Чернігівській губернії подають дослідники ХІХ ст. М. Домонтович [1] та А. Русов [2]. У дослідженні промисловості внесли праці істориків, які вивчали окремі галузі промисловості. Так, монографія Т. Дерев'янкіна [3] стала спеціальним дослідженням української текстильної мануфактури. Автор вивчав питання закономірності формування і розвитку текстильної промисловості в Україні та в Чернігівській губернії в загальному аспекті генези промислового капіталізму. Значну увагу